

vičenosti in brez slehernega nadomestila otreslo poslednje uzde. In kakor v dokaz misli o tesni povezanosti vsega globoko duhovnega z narodnostjo, je rodila ta groba in površna zanemarjenost naših naprednih predhodnikov najobčutnejše zlo ravno stvari naše narodnosti.

Ne, njihov primer nas ne sme motiti. Resnično in vestno neodvisna misel je luč, ki je prižgala vse ideje na svetu, tudi tiste, ki so že otrpnile v dogmah, in bo prižgala nove, ko se bo izčrpala moč starih in danes učinkujočih. Njena svobodoljubnost v spoznanju in ravnanju omogoča nastajanje novih in vedno novih življenjskih oblik, vodi svet naprej in tudi proces, ki ga imenujemo izživiljanje narodnega značaja, je pri nas in v svetu domalega njeno delo. Svobodomnost je razvojna moč v narodih, dogmatične mase so pasivno gradivo. Delavno in tvorno življenje v svobodni vestnosti je torej dejavna duhovna služba narodu.

V neznanost

(Poglavje iz romana.)

Ferdo Kozak

Kasarna, bivši samostan, je bila ogromna skladovnica zidovja. Dolgo, rumeno obzidje je oklepalo v nekaj nadstropij potegnjeni pravokotnik s stoterimi okni, razsežna gospodarska poslopja, k tlom potlačene prizidke, zapuščene hleve, šupe, kos vrta in velika, prazna dvorišča. Obokana luknja brez vrat je vodila na njive, ki so bile ograjene s plotom. Tam so ždela zdaj lesena skladišča. Po neobdelanem svetu so bile nametane cunje in druga nesnaga, tu in tam so samevale gruče praznih voz. Pri teh barakah je včasih stal Peter na straži.

Podnevi je s puško na rami hodil od konca barake do drugega kakor stroj in nekam vdano prešteval udarce z zvonika. Beli, od dežja izprani hlodi, ki so bili nagrmađeni ob zidu, so mu rezali v oči s svojo čudno barvo in s svojim mrtvim hladom. Trava je bila pohojena in nevesela; kadar jo je česal veter, je šel s pogledom za njegovo sledjo kakor za tujcem. Cvetič sredi polja se mu je zdel kakor iz papirja, oskubljen posnetek živih cvetov tam nekje drugod, onkraj molka, ki mu je plavalo v njem gluho srce.

Zgoraj na pobočju pod gozdom so begali v dolge vrste strnjeni oddelki sem in tja, sem in tja kakor naviti. Drobne postavice so tekale pred njimi in večno isti kriki so ravnali njih početje: „Ena, dve... ena dve...!“ V dragi so pokale puške.

Kadar pa je moral ponoči na stražo, je nehote tipal za preteklostjo teh krajev, dasi jih ni poprej nikdar videl. V kotu na vrtu je na kameniti terasi rasel kostanj, pod njim so v krogu dremale napol razpale klopi.

Kakor bi se spominjale tistih popoldnevov, ko so se žarki zahajajočega solnca ujeli pod kostanjevimi vejami in je oživel tihi kotiček v tisti topli radosti, ki včasih zajame in združi človeka in svet. Peter se je ogrel v njih spominu; čim se je pa znašel v resničnosti, mu je bilo, kakor bi se zvezdnato nebo nad njim in tema okoli njega razmaknila v mrzel prostor, poln čakanja.

Da, čakanje je bilo pravzaprav edino, kar je živel v teh mesecih vežbanja in potikanja iz kasarne v kasarno. Čakanje na tisto pot, radi katere mu je bil prelom s preteklostjo dogodek. Odkar je bil zdoma, mu je bilo, kakor bi se steklen zvonec poveznil nanj. Gledal je svet okrog sebe, vendar ni živel z njim. S tovariši so ga vezali le vsakdanji pogovori, do ljudi, ki so tičali v teh vojaških suknhah, mu ni bilo. Zunaj v gozdovih je bil gluha za tiste skrite utripe drevja, trav in neba nad njimi, ki so mu bili včasih najbolj blizu. Večkrat so se mu misli izgubljale tudi k Lizi, vendar so bile te podobe nekam odmaknjene od njega, kakor čolni na reki daleč zdolaj v dolini. Vsakdanji telesni naporji mu niso dali, da bi se razgledal po samem sebi. Čim je zvečer pometal od sebe puško, pasove in nahrbtnik ter se zleknil na svojo slamnjačo, se mu v glavi ni sprožila niti ena misel, ki bi se drznila motiti mir utrujenega telesa. Nezavedno je štel: še jutri in zopet jutri — dnevi so bili drug drugemu podobni, opravki vedno isti.

Zjutraj so jih na vse zgodaj nagnali na dvorišče in prešteli. Trg je še počival v globokem snu, ko so marširali po praznih ulicah ven na polja in v gozdove. Čim so imeli hiše za seboj, so vrste oživele in se razgovorile. Petru se je večkrat zdelo, kakor bi gnali čredo živali na plano, da se prezračijo in očistijo. Tu in tam je kdo skočil za grm, včasih pa kar v žito kraj poljske poti. In že se je sprožilo vsakodnevno klafanje o telesnih opravkih. Na račun korporala Blažona so jih razdirali najrajši. Tisti, ki so hodili za njim, so si vsak čas tiščali nosove in lezli iz vrste.

„Ti vražja kuga! Daj, obrni drugam svoj kanon!“

„Za Lahe prihrani!“

„To, to je tisto! Blažon in komis zalezeta več kakor cela vojska. Nas naj pa pošljejo kar domov!“

Četa se je krohotala, Blažon pa kakor bi ne slišal. Debel in čokat je hodil med njimi in prebiral svoj rožni venec, ki ga je dal kvečjemu pri streljanju iz rok. Le kadar so ga naganjali s ‚smrdljivo ovčico‘, se je našobil in godrnjal o ‚umazanih gobcih, kristjana ne vrednih‘.

Domov so se vračali trudni, prašni in lačni, v mislih pri kosilu in slamnjači, kjer se jim je obetal kratek počitek. Toda fantič s sabljo, ki je korakal pred njimi, se je obrnil in ukazal, da morajo peti.

„Zelenec zeleni! Kar poj, saj ves dan ležiš in žreš...“

„Menda te ni še zadosti spehala... tista iz štacune“, se je oglašalo polglasno nerganje.

Končno so pa vendarle zapeli. Ljudje, so jim dejali, morajo videti veselje čet. Pesem je bila izpočetka kujava, mahoma jih je pa prevzel ritem, da so pozabili na jezo in lakoto. Kakor spočita, veselo razpoložena truma so pripeli v trg, ne da bi bil kdo opazil tistih nekaj mračnih obrazov, ki jih je molčeče in trmaste valil razigrani tok za seboj.

Petru ni bilo bogve kaj za tovaršijo; po največkrat je bil najbolj zadovoljen, če je doma nemoten lahko ležal na svoji slamnjači, poslušal druge in buljil v zrak. Dolgin Pipan je bil prvi, ki mu je postal malo bližji, pa še to bolj na zunaj. Na vaji sta bila poslana na izvid v goro. Čim ju je zajel gozdni molk in je ostala vsakdanjost daleč za njima, zdolaj pri četi, sta začutila drug drugega, kakor bi iz megle stopil človek k človeku. Sicer nista kaj prida govorila, a vendar —. Sredi tihe gozdne jase so se uprle drobne, žive Pipanove oči v Petra in široka dlan mu je legla na ramo.

„Hudiča, gledaš, kakor bi te venomer kdo tiščal za vrat!“

„Saj me“, se je zasmel Peter.

Pipan ga je porinil po travi, da je skoraj telebnil.

„Beži, beži! Še nikdar nisem odložil žlice zato, da bi gruntal, kdo se bo cincal za mojim pogrebom.“

Potem sta ležala visoko zgoraj ob jarku. Pred njima hrib in gojen gozd z gostim, visokim plotom iz bodeče žice. Nekje je počilo nekaj strelav, iz goščave je planila mlada srna in zmedena treščila v žico.

Na prsih, tik pri desni nožici se ji je pordečil kožušček, zadnje noge so se ji nekam čudno zapletle v žico. Za trenotek je obvisela, potem pa trznila z vso močjo. Na rebrih se je pokazala rdeča črta, po mehkem kožuščku so se stekale krvave kapljice. Na žičnih bodicah so ostali kosmi dlake. Žival je napela vse sile in se premetavala kakor obsedena. Kadar se je utrudila, je legel slinasti gobček odprt in splašen na žico; velike, žalostne oči so strmele v goščavo in prisluhnile na noter, kjer je bolelo in zbadalo. Pipan je planil in stekel, da bi jo osvobodil. Mladiček se je strahovito prestrašil. Udaril je z zadnjico, da se je razparala koža na stegnu, in sunil z glavico. Pipan je obstal kakor ukopan, potem se je pa obrnil in hitel nazaj. Srna se je v smrtnem strahu z očesom nasadila na ostro ost in zaječala. Peter je vstal; molče in urno sta se s Pipanom izgubila v goščavo.

Poletje se je počasi ohlajalo, nebo se je odmikalo od zemlje in bledele. V južnih nočeh je večkrat dihnila topla želja med gole stene prosternih dvoran, kakor bi poklicala domačija. Peter se je prevrgel na slamnjači in prisluhnil. Tovariši so spali, nekdo je škripal z zobmi, da je rezalo v živce. Zunaj je trudno korakala straža. Že se je trenutno razgreta misel utrnila sredi otopelega duha, da bi se stisnila v prijateljsko naročje nekdanjih dni. Toda ... Golobradec kraj njega je spal kakor v zibelki.

Včeraj je prišel, še čisto otrok! Popoldne je sedel na svojem kovčegu, se plašno oziral po novi okolici in po rdečem nosu so se mu stekale solze.

„Da, da, ljubček, zdaj nisi ne mamin, ne očetov, ne božji, ne hudičev; zdaj si cesarjev!“ so se šaljivi možakarji in se od daleč ozirali nanj, kakor bi bil čudo zase...

Dà, seveda! Trudne veke so zastrle oči, topla želja je omahnila pod zevajoča okna na prazno dvorišče.

Za vojna poročila se ni nihče kaj prida zmenil, saj je bil to njih poklic. Prej ali slej bodo tudi oni „unsere tapferen Truppen“ in to je ljudem v zaledju, ki so prebiralih časopise, značilo vse nekaj drugega kakor pa njim. Oni drugi so skrbeli za svoj vsakdanji kruh, se bali pomanjkanja, preklinjali soldate, ki so jim mandrali polja, njim sta bili pa koža in duša vrženi na tehtnico, njim je bila smrt pravzaprav dolžnost. Čemu torej škiliti izza kulis tega odra, kjer so bili oni sami igralci. Njihov svet je bil poklicno razdeljen v dva pola, v oficirje, ki so imeli nad njimi oblast, in v življenje v četi. Oficir jim je bil vtelesena volja, od katere je zaviselo vse njih sedanje početje, in torej nehote tudi plot, ki jih je ločil od vsega, kar je bilo kdaj prej vsakega posameznika radost in delo. Radi tega jim od vsega početka v dnu svojih src niso bili naklonjeni, kaj šele, da bi jih šteli za svoje. Bili so jim pokorni in po tem se je uravnaval sleherni odnošaj do njih.

Peter je pripadal moštvu. Med častniki je imel sicer več znancev iz prejšnjih let, vendar so se nehote zrahljale vezi med njimi, čim je zaživel s četo. Navzlic temu so ga spravili nekoč s seboj, da je vso noč popival z njimi.

Sedeli so v nizki, zakajeni izbi, mize so bile polne jedi in pijače; škatlje cigaret so se valjale po politem prtju. V kotu je vreščal gramofon. Razposajeni praporščaki so peli in prepevali sentimentalne nemške šlagerje. Gostilničarka je bila vdova tridesetih let, lepa, gosposka ženska, o kateri so raznašali, da je sladka in neznansko pregrešna. Da se je v njenem naročju že nešteto mladih oficirjev poslavljaljo od življenja in se v poslednji sladkosti sprijaznilo s smrtjo. Gosti so bili domači z njo in so jo klicali gospa Kati.

Proti polnoči je bilo že vse pijano. Natararica je sedela na kolenih bradatemu nadporočniku, okrog njiju se je zgrnila truma mladičev. Dekle je kričalo, toda ne iz resnega namena. Roke, ki so jo otipavale, so jo le zabavale. Pri peči je slonel Mrkun, njemu nasproti sloki, lepi poročnik Rok, Petrov znanec še iz mladih let. Peter si je kraj njega podpiral glavo in zabodeno motril gospo Kati. Mehak, cukren obraz, bele roke, svetle, vabeče oči. K njej se je stiskal majhen oficirček; z obema rokama jo je objemal čez pas, da so mu njene zrele prsi slonele na lakti. Glavo je položil na njeno ramo.

Rok je počasi praznil kozarec za kozarcem, iz bledega obraza so resnobno sijale temne oči.

„No, jutri pa z bogom, kajne?“ je dejal Mrkun.

„Jutri ob šestih zvečer.“

„Ali si se že poslovil pri tej-le tam?“ Pokazal je na gospo Kati.

Rok se je veselo nasmehnil.

„Saj, saj,“ je povzel Mrkun in ga dolgo gledal. „Ti si prečist za ta svinjak! Veš, Rok, tebe si zmeraj zamišljam v edini vlogi, ki je zate. Z zavesami ovešena soba, na odru pa ti, z belim vencem voščenega cvetja okrog glave. Roke stegnjene ob životu... Mož, ki je sanjal, pa ni izsanjal...“

„Hudiča! Mrkun!“ Rok se je ves razvedril. „Devica na mrtvaškem odru.“

„Mož, sem dejal... Čisti mož! Tako je! V življenju si itak, kakor bi hodil po prstih.“

„Ali si si tudi zase že izmislil poslednjo posteljo?“

Mrkun se je drobno smehljaj. „Jaz sem le za gozd! Za listje in mah. Pod grobim drevjem, kjer diši po zemlji in praproti...“ Kinknil je z glavo, ker ga je že zmagovalo vino. Mahoma pa je dvignil obraz in se zresnil. „No, škoda, da te bodo zdaj bogve kje podrli in vrgli v jamo brez belega cvetja...“

Rokov obraz je razsvetlil tih smehljaj.

„Pa ne bodo, ljubi moj! Jaz pojdem čez... Čim pridem tja doli!“

„Čemu neki?“ je zinil Mrkun.

„Tako!“

Nekaj časa sta molčala. Peter se je obrnil k njima. Rok je tiše trdo pristavil:

„Pojdem, na vsak način pojdem!“

„K Lahom ali k Rusom?“

„Vseeno, samo čez! Meni ni vse skupaj, kar počno tu, prav nič mar.“

„Komu pa je?“ je malomarno pripomnil Mrkun.

„Že... Toda jaz bi rad dočakal konca. Rad bi živel v prenovljeni Evropi. Jaz verjamem, da se bodo zgodile velike stvari... Svet bo tekel po novih tirih.“

„Verjameš! Seveda!“ Mrkun je zamahnil z roko. „Jaz pa ne verjamem nič več! V nobeno stvar.“ Naslonil se je nazaj na peč in dolgo strmel v zrak. Potem je sunkoma izpil kozarec in se zasmel. „Saj sem dejal... z belim cvetjem okrog glave! Ti, ki se oziraš po novih tirih! Z vero pa ni nič. Z vero na smetišče! Svet je zmeraj ista lajna...“

Zibaje se je zlezal izza mize in se razgledoval po sobi. Ovzdušje je bilo težko, razpoloženje viharo. Natararica se je z napol odpeto bluzo poljubljala z nadporočnikom in se ni branila praporščaka, ki je od zadaj

tiščal nos v njen tilnik in držal roko na njenih prsih. Bila je polna, visoka ženska bakrenordečih las, ki so ji zmršeni frfotali okrog glave. Mahoma jo je nekdo pograbil in postavil na mizo. Uprla je roke v mehke boke in zapela. Oficirji so se prijeli za roke in rajali okrog mize. Gramofon je cvilil sladko melodijo.

„Cigu migu! Pleši, puntar!“ je vpil Mrkun in potegnil Roka za seboj, „Ves punt, ljubček moj, je pa vendarle voščeno cvetje... Ves punt!“

Peter se je bogve kako znašel pri gospe Kati in jo držal za roko.

„Plesati!“

Porinila je predenj malega oficirčka. Pred očmi se mu je utrnil Mrkunov obraz. Črni, razpadajoči zobje so se režali, v očeh, stisnjenih v ozko razo, je zeval prazen smeh.

„Primi to ščene!“ je v silnem trušču prestregel njegov glas. Tedaj je skočil k oficirčku, ga z zobmi prijel za obleko na rami in ga dvignil. Dolg, suh in črn ga je nosil v zobeh po sobi in čutil le svoje srce, ki mu je razbijalo visoko zgoraj tik za ušesom. Mrkun se je zrušil na stol in se bil po kolenih. Oficirji so se drli; naenkrat je udaril užaljen krik v splošno zmešnjavo. Gospa Kati je med belimi prsti mečkala cigareto, usta so se ji razpočila v drobnem, prisiljenem smehljaju. Petra so pahnili, da je izpustil oficirčka. Nekdo je potegnil sabljo in skočil proti njemu; preden sta se sprijela, mu jo je Rok izbil iz rok. Bradlata nadporočnik se je prepiral z Mrkunom. Vse se je zaganjalo proti Petru, ki je omahnil k peči in sedel. Glasovi so se zmedli, ničesar več ni razložil, kaj kriče okrog njega. Kakor v megli je videl malega oficirčka, ki je divjal po sobi, se vsak hip ustavil pred njim in mu nekaj tulil v obraz. Menda bi moral vstati in se opravičiti ali kaj. Kakor bi ga vse skupaj ne zanimalo, je naslonil glavo na polito prt in zatisnil oči.

„Čast je tudi del človeške vere, Rok! Vrag z njo! No, na nogel!“

Prijela sta Petra za pod pazduho in odvedla iz sobe. Peter je mižal vso pot. Vrata so prerezala kričanje, potem mu je zavel hlad noči v obraz —.

Po nekaj mesecih enoličnega vojaškega življenja so ga vtaknili v maršbataljon. Tisto jutro so stali zunaj pri barakah in kakor otroci lovili kose nove obleke, ki jim jih je metal narednik iz skladišča. Vse novo, od glave do pete, perilo, z zajčjo kožo podšite rokavice in prsnjake, puške, nahrbtnike in ovijače. Kratke srajce so sprostirali po sebi in se jim smejali kakor igračam. Prsnjakom so dejali vrtički za uši; kdor je bil že v liniji, je predaval o raznih vrstah teh ljubkih živalic, ki se jih nalezeš v strelskih jarkih. Z gora je bril mrzel veter, poljane so bile mrtve, gozdovi goli.

Petra se je dotaknil nemir pred bližnjo izpremembo. Nekaj dni je dvigal glavo, kakor žival, ki voha ogenj. Tiste dni so prihajale žene in dekleta iz domačih krajev, da se poslove od svojcev. Črno oblečene, v rute zavite, so posedale po kasarniških stopnicah in čakale svojih mož, sinov

ali fantov, da se vrnejo z vaje. V kratkih urah odmora so se pogovorile z njimi in jim stiskale zelenke žganja in kolače v roke ter jim pripenjale svetinjice na kape. Vojaki so se bali solz in tihih besed, ki bi jim ranile srca. Sin je z glavo ob tla hitel korak pred materjo, da bi ne čul vsega, kar so mu zasopljena usta postarne ženice hitele razkladati. Nekatere so ostale več dni in prespale v cerkvi. Kadar je četa odhajala na vajo, so zamišljene in potrte postajale pred kasarno. Peter je mimogrede ujel dolg, nabran obraz; globoko pod očmi je v brezbarvnih gubah obvisela solza kakor snežnica v razoru.

Polagoma so se tudi one porazgubile. Trg je otrdel in potemnel med golim drevjem. Z zasneženih gora je dahnila daljina, kakor bi se na široko razprlo blede oko. Tedaj je Peter čakal noč odhoda, ki se mu je zdela strnjena podoba vse brezcilnosti, tesnobe in izgubljenosti, katero je živel, odkar je odšel z doma.

Bil je jasen novembrski večer, ko so se na mali trški postaji skobacali v živinske vagoncane. Zunaj po stenah so bili porisani in poččkani s kredo, toda teh napisov niso več namazali vojaki sami kakor prejšnje čase. Harmonike so ubirale marše, od jeklenomodrih zaplat zgodnjega snega je vstajal hlad. Kadar je utihnila pesem, je bilo čutiti zmagoslavno tišino gozdov onkraj proge. Nad črnim, v pokrajino urezanim trgov se je razpenjala ledena zarja gora.

Na postaji se je zbrala gruča oficirjev, ki so spremili tovariše, in še nekaj premetencev iz pisarne. Njim ni bilo treba novih oblek, ne vsakodnevni vaj — uspelo jim je, da so se vsaj za nekaj časa spravili na varno. Mirnega srca so spremljali maršbataljone na postajo, čeprav so vedeli, da bodo že čez mesec dni imeli opravka s preglednimi komisijami, ki jih bodo slečene, s črno kavo, kofeinom in kdo ve še s čim pripravljene otipavale in preiskovale, če so že godni za izlet v linijo.

Prve luči so zagorele v somrak, ko je dimnik lokomotive bruhal spop isker in so zaškripala kolesa.

Kam?

Brat je slonel na železnem drogu med vrati. Nekaj mož je sedelo pod njim, da so jim noge visele iz vagona. Bradati godec je raztegnil harmoniko do kraja, iz notranjščine je brizgnilo nekaj vriskov. Ostri zvonik trške cerkve je že daleč tam zadaj štrelel nad belimi polji kakor črna igla. Strmeli so v pokrajino, kamor je legal zgodnji večer. Ti gozdovi so jim bili že znani; na večjih vajah so prodirali prav do sem. Pri onile kmetiji so jim nekoč postregli s kruhom in žganjem. Takrat je komaj prva rdečica zagorela na zorečih jabolkah. Toda hišica se je manjšala sredi polja, kakor bi počenila. Redek hrastov gozdiček jo je zastrl. Smer voznje se jim je počasi izmuznila iz računov; okolica je bila tuja, strani sveta so se zmedle na nešteti ovinkih in postajah. Oči so tipale po zemlji, da bi uganile,

toda zemlja je molčala. Pobeljena polja in travniki so zamirali v mraku. Temni parobki gozdov so strmeli v večer kakor trudni brezdomci. Suho listje v živi meji je vztrepetal v vetru. Tu in tam se je utrnila luč v samotni hiši, cesta je zazijala v belini kakor rana. Potem so zopet prazne ledine bežale mimo. Zapoznel človek je stal pri zapornicah in hipoma utonil v temi. Neizmerna žalost je grenila svet, kakor bi se tam na poljani zapuščena žena z ugaslimi očmi ozirala za vlakom.

Kam?

Mraz je silil v notranjščino, da so na obeh straneh zapahnili vrata. Peter se je tik pri vratih spustil na umazana tla in se naslonil na steno.

Vagon je bil natrcan. Po vseh linah in špranjah so bili zataknjeni bajoneti, puške so v piramidi stale v kotu. Za njimi so slonele gorske palice. Gost tobakov dim je visel v zraku in se leno vlačil med prerivajočimi se postavami. V sredi je na tleh brlela sveča. Okrog te utripajoče lučke so se strnili trdi, bledikasti obrazi; sence glav, rok in hrbtišč so velike in razpotegnjene plesale po vsej notranjščini, da si le sem in tja bežno ujel obrise ljudi, ki so tičali v temi po obeh straneh. Kadar se je gruča, ki je kartala, globoko razmaknila, se je v kotu prikazal bradati godčev obraz, ki je slonel na harmoniki, sam in žalosten, kakor bi pozabljen obležal tam. Bil je malo pijan; s prsti je rahlo otipaval svoj inštrument, da je zdaj zaječal, zdaj zopet rezko zacvilil. Vagon se je stresal in nagibal na levo in na desno, pod lesenim podom je trdo in enolično grmelo mrzlo železo.

„Če bi človek vsaj vedel, kam nas ženol“ je vzdihnil mali, splašeni Saksar; očesci sta mu vprašujoče begali od obraza do obraza.

„Kam! Saj veš, hudiča... Drugo nam ni mar!“ Srditi Gabršček se je okrenil nazaj h kartam in mimogrede še debelo pljunil.

„V klavnico!“ je nekdo kriknil iz teme.

Mlad fant, ki je ždel tik svečke, je zaihtel, kakor bi bil sam. Pri njem je v odpetem plašču stal dolgi Pipan. Zacepetal je in zavriskal. Okrogla glava se je režala kakor mačja.

„Pijmo! Zapojmo!“

Nekaj mož se je nasmehnilo. V ozadju se je pridušal hripav glas:

„Prekleta vojska!“

Vagon je cvilil po ovinku, sveča je vzplapolala. Vojaki so legali drug preko drugega in z nahrbtniki pod glavami poskušali zaspati. Duh po telesih, po novih jermenih in masti za čevlje je silil v nos. Dim se je skoraj neprodiren vsedal na tla. Peter je lovil sapo. Zdelo se mu je, kakor bi tičal v zadušljivem kotlu. Trudni, topi obrazi so plavali v kalni svetlobi. Na levi se je v temi razpredal polglasen razgovor. Nekdo je umirjeno in skoraj vedro preudarjal:

„Kar reci osemdesetletnemu starcu, ki se komaj drži na nogah: Popoldne o poli peti boš umrl! Nasmehnil bi se in dejal: Zakaj pa ravno o

poli peti? Saj bi lahko tudi ob sedmih! — Vsaki bi navrgel vsaj še dve uri...“

Kolesa so ropotala in pribijala svoj mrzli takt. Pipan je bil že sedel. Z rokami je objel nahrbtnik in položil glavo nanj. Sveča je dogorevala. Le Celestin je še sedel in njegove oči so se zagonetno smehljale. Ves večer je le poslušal. Včasih je pregibal v črni bradi skrite ustnice, kakor bi hotel kaj reči, pa ni. Zavit v svoj vedri molk, je bil kakor oče med svojo družino. Pokadil je cigareto, potem pa s prsti stisnil plamenček sveče. Petru se je zdelo, kakor bi nekdo jokal v črno temo. V dremavici je stegnil noge, pa ni vstal. Skozi dušiči polsen mu je vrtal v otrplo zavest en sam napor, ki ga je kakor žebelj pribil v bolešno strmenje: Kam?

Ko se je predramil, ga je osupnila nenavadna tišina. Prisluhnil je. Dà, kolesa niso več razbijala, vlak je stal. Tovariši so smrčali. Zahotelo se mu je svežega zraka, pa ni mogel vstati. Nekdo je spal na njegovih nogah. Dolgo je strmел v temo in čakal. Vse tiho, vse mirno. Tudi zunaj ni bilo čutiti nobenega šuma. Tedaj se je oni na njegovih nogah zaspano pretegnil.

„Kaj pa je? Kje smo?“

„Pogledam,“ je odvrnil Peter in ga s silo porinil s svojih nog. Odškrunil je vrata in vtaknil glavo skozi špranje. Mrzla svežina mu je dobrodejno napolnila pljuča. Toda videl ni ničesar. Zunaj je stala gosta, vlažna megla kakor zid; le na levi je tonila v njej rumena luč. V bližini nekje je bilo bržkone drevje, ker je bilo čuti kapljice vlage, ki so kapale na tla. Tudi z vagonove strehe se je stekala voda. Sicer pa molk, gluha tišina.

Oni, ki je spal na Petrovih nogah, se je stokaje pobral in prislonil glavo k Petrovi. Bil je jeznoriti Gabršček.

„Se že dani?“ je tiho vprašal.

„Ne. Tema je še. Tamle gori luč.“

„Kje pa smo?“

„Kdo ve!“

Gabršček je naslonil čelo na mrzli drog. Molčala sta in strmela v sivo brezdanjost. Noben vetrič se ni zganil, noben pes ni zalajal.

„Prekleta vojska!“ je zaškrtal Gabršček. Peter ga ni pogledal, ne odgovoril. Onega je zgrabil bes.

„Prekleta gospoda! Ali si jih videl tam zadaj? Na varnem se tišče, z nohti mažejo po zemljevidih, nas pa kakor živino...“ Zaril je prste v redke čope las vrh gladke koničaste butice. „V luknji... v luknji... večno v luknji! Odkar sem prišel na svet! Že v materi sem se tega navadil. Nikdar nisem mogel na vrh... sam hudič je imel svoje prste vmes... Zdaj pa še crkni v luknji!“

Peter ni vedel, ali ga duši jeza ali ihti. Iz smrdljive, temne notranjščine je padlo zbegano vprašanje: „Kje pa smo?“

Nihče ni odgovoril. Z nevidnih vej so kapale samotne kaplje.